

ПРЯМІ ІНВЕСТИЦІЇ ЗА КОРДОН: ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ
НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Питання щодо інвестицій гостро стоїть для більшості суб'єктів підприємницької діяльності. Частіше розглядаються проблеми залучення інвестицій до національної економіки. Однак, на наш погляд, актуальні та потрібуючі пильної уваги є питання нормативно-правового регулювання інвестиційних вкладень за кордон.

У роботі поставлена мета розглянути тенденції та напрями удосконалення нормативно-правового забезпечення інвестиційної діяльності. Інструкцією про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон визначено, що інвестиція за кордон – це господарська операція, яка передбачає придбання суб'єктами інвестицій основних фондів, нематеріальних активів, корпоративних прав, цінних паперів та їх похідних в обмін на валютні цінності з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту.

В Законі України "Про оподаткування прибутку підприємств" (в редакції від 22.05.97р.) зазначено, що пряма інвестиція є господарською операцією, яка передбачає внесення коштів або майна до статутного фонду юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою.

Інвестиції за кордон резиденти можуть здійснювати у вигляді майнових прав та майна, тобто, резиденти можуть інвестувати майнові цінності за межами України з метою або внесення їх до статутних фондів підприємств, створених за кордоном, або закріплення за філіалами, представництвами та іншими відокремленими підрозділами для виконання покладених на них завдань.

На сьогодні можна впевнено сказати, що в Україні створено законодавчу базу, яка регулює діяльність іноземних інвесторів на території України. Нею для підприємств з іноземними інвестиціями передбачено:

- національний режим валютного регулювання та справляння податків, зборів (обов'язкових платежів), встановлений законами України для підприємств, створених без участі іноземних інвесторів;
- врегулювання питань здійснення іноземних інвестицій у формі придбання державних боргових зобов'язань;
- порядок оподаткування податком на додану вартість операцій з передачі основних фондів як внеску до статутного фонду юридичної особи для формування її цілісного майнового комплексу в обмін на емітовані нею корпоративні права;
- створення сприятливих стабільних умов для інвестування пошуку, розвідки та видобування корисних копалин в Україні тощо.

Однак, зворотні процеси, а саме - здійснення інвестицій резидентами за межі України, врегульовано лише декількома спеціальними правовими актами - Указом Президента України від 13.09.95 р. №839/95 "Про інвестування майнових цінностей резидентами за межами України" (зі змінами та доповненнями), Декретом Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" від 19.02.93 р. №15-93, статтею 5 якого передбачено ліцензування окремих операцій, у тому числі і здійснення інвестицій за кордон, а також окремими положеннями про ліцензування. Безумовно, крім цього, інвестиційна діяльність суб'єктів України за її межами регулюється законодавством іноземної держави, на території якої ця діяльність здійснюється і відповідними міжнародними договорами, але, ми вважаємо, що законодавство України не стимулює вкладення інвестиційних ресурсів резидентами України в іноземну економіку, що і є однією з причин низької інвестиційної активності.

Що стосується наукової літератури, то проблемам залучення інвестиційних ресурсів в Україну присвячено безліч публікацій, а процесам щодо здійснення резидентами інвестицій за межі України приділено лише незначну увагу в статтях Т. Кізими, І. Благуна, О. Левандівського [6].

Відсутність наукових розробок у цій сфері не дозволяє співставити наскільки ж ефективнішими є інвестиції, залучені в українську економіку, порівняно з інвестиціями, вивезеними за межі України і навпаки, а також порівняти обсяг отриманих доходів нерезидентами

від здійснення інвестиційної діяльності в Україні та вивезених за кордон з сумою доходів, отриманих резидентами за межами України і ввезених на її митну територію.

Спробуємо коротко проаналізувати тенденції здійснення інвестицій за межі України та причини низької інвестиційної діяльності резидентів, запропонувати окремі напрями удосконалення законодавства з метою стимулювання подальшого розвитку інвестиційних процесів.

Якщо проаналізувати обсяги прямих інвестицій з України в економіку інших країн, то можна зробити висновок, що протягом 1996 – 1997 рр. їх обсяг, хоча й незначно, але збільшувався (з 97,4 млн. дол. США у 1996 р. до 127,5 млн. дол. США у 1997 р.) [1, с.289]. Таке зростання інвестицій за кордон зумовлене тим, що у 1997 році значні інвестиційні ресурси було спрямовано до Панами, це дозволило збільшити їх обсяг з 0,01 млн. дол. США у 1996 р. до 43,0 млн. дол. США у 1997 р., причому в цій країні сума інвестицій залишалася стабільною аж до 2001 р.

У 1998 році відбулося зменшення обсягу українського капіталу у В'єтнамі (на 6,8 млн. дол.) та в Російській Федерації (на 21,5 млн. дол.). Але, вже у 2000 р. спостерігається суттєве збільшення (на 51,7 млн. дол. США) обсягів спрямованих інвестицій до Російської Федерації, які у 2001 р. збільшилися ще на 16,9 млн. дол. Проте, у 2001 р. зменшилася сума українського капіталу в Панамі (на 27,8 млн. дол.) та у Швейцарії (на 3,2 млн. дол. США), у результаті чого загальний обсяг інвестованого з України капіталу складав у 2000 р. 170,3 млн. грн., а на початок 2002 р. лише 157,5 млн. дол. США.

Крім цього, зменшилася вдвічі сума інвестицій в США з 1,4 млн. дол. США на початок 1996 р. до 0,7 млн. дол. на початок 2001 р. та в Австрії - з 1,6 млн. дол. до 0,7 млн. дол.

Таким чином, як свідчать наведені дані, вітчизняними інвесторами в зарубіжну економіку основні обсяги інвестицій було здійснено до 1996 р. У послідуочі роки найбільше було вкладено інвестицій у 1997 р. в економіку Панами та в 2001 р. в економіку Російської Федерації. В інші роки лише незначно збільшилися обсяги інвестицій в Грецію та Індію. По інших країнах спостерігається тенденція зменшення обсягів інвестованого резидентами капіталу.

Що стосується структури інвестицій, то у 1999-2000 рр. найбільша їх частка припадала на Панаму (близько 44,2-46,8% від загального обсягу інвестицій, вона ж була і найбільшою по сумі). На початок 2001-2002 рр. частка інвестицій у Панамі складала лише 27,5% - 12,0% при одночасному збільшенні частки інвестицій в Російську Федерацію (з 17,2% у 1999 р. до 16,7% у 2000 р., 40,0% у 2001 р. та до 53,9% - на початок 2002 р.) [2, с.149]. Деяко меншою, але значною є частка українських інвестицій у В'єтнамі (10,7% до загальної структури). Стабільними протягом 1995-2001 рр. залишаються обсяги українських інвестицій на Кіпрі (2,4 млн. дол. США) та в Естонії (1,1 млн. дол. США), які також були здійснені до 1996 р. Наведені факти свідчать про надзвичайно низький рівень інвестиційної активності резидентів саме в останні роки.

Збільшення капіталу резидентів, як свідчать статистичні дані [2, с.146], відбувається в основному за рахунок внесків у формі рухомого і нерухомого майна (зокрема, у 2001 р. – на 17,8 млн. дол. США), грошових внесків (на 7,9 млн. дол. США) та внесків у формі цінних паперів (0,25 млн. дол. США). Такі тенденції свідчать про фактичну відсутність вкладень резидентів у зарубіжні цінні папери, що дає підстави стверджувати: інтеграція України в цей сектор світового фінансового ринку є слабкою та односторонньою, що не відповідає стратегічним напрямам розвитку національної економіки.

Зовсім не відбувається збільшення сукупного капіталу резидентів у економіці зарубіжних країн за рахунок реінвестування доходів, а також внесків у формі нематеріальних активів (придбання юридичних прав, ноу-хау тощо), у той час як частка іноземних інвестицій в українській економіці збільшилася протягом того ж періоду за рахунок реінвестування доходів на 3,9% та за рахунок внесків у формі нематеріальних активів – на 7,5%. Причому, сукупний капітал нерезидентів в Україні на кінець 2001 р. становив 4406,2 млн. дол. США, що в 28 разів більше, ніж обсяг інвестицій резидентів за кордоном. Це свідчить про залежність економіки України від інших країн, яка зумовлює відтік доходів з країни, негативно впливаючи при цьому на її платіжний баланс.

Щодо зменшення капіталу резидентів, то тут прослідковується чітка тенденція: воно відбувається за рахунок втрат капіталу (наприклад, у 2001 р. на 29,1 млн. дол. США) і за рахунок вилучення грошових чи майнових внесків (на 4,3 млн. дол. США).

Прямі інвестиції з України в економіку інших країн за видами економічної діяльності, зокрема у 2001 р., спрямовувалися, в основному, в операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам – 41,5% від загального капіталу на кінець року, в транспорт та зв'язок – 37,0 % (у тому числі в водний транспорт – 36,4%), в промисловість – 12,3%.

Дані статистики щодо частки прямих інвестицій з галузей економіки України в економіку інших країн свідчать, що найбільше інвестицій здійснено з галузі транспорту (50,1-66,5%%), машинобудування (5,3-7,6%%); при цьому, в останні два роки дещо зменшилася питома вага інвестицій з галузі охорони здоров'я та будівництва.

Одночасно, галузева структура іноземних інвестицій в Україні характеризується тим, що більше 60 % іноземних інвестицій зосереджено у п'яти галузях - харчовій промисловості, внутрішній торгівлі, машинобудуванні, фінансах та паливній промисловості. Це дозволяє зробити висновок, що найбільший інтерес для іноземних інвесторів становлять види діяльності, пов'язані з безпосереднім обслуговуванням внутрішнього ринку та видобуванням ліквідної сировини, тобто галузей з високим рівнем рентабельності. Іноземних інвесторів у першу чергу цікавлять підприємства, які можуть забезпечити повернення вкладеного капіталу за короткий час з отриманням найбільшого прибутку.

Регіональна структура інвестицій за кордон характеризується тим, що найбільше інвестовано в зарубіжну економіку з Харківської області – 49,9 млн. дол. США, причому, інвестицію здійснено у 2001 році; з Одеської – 40,7 млн. дол. США, м. Севастополя – 18,9 млн. дол. США, Вінницької області – 16,7 млн. дол. США, при тому, що, наприклад, обсяг іноземних інвестицій в економіку Харківської області становив 166,5 млн. дол. США, Одеської – 236,0 млн. дол. США, м. Севастополя - на кінець року складав 15,5 млн. дол. США, Вінницької області – 28,1 млн. дол. США. З м. Київ інвестовано в економіку інших країн близько 8 млн. дол. США, а іноземні інвестиції в економіку Києва складають 1522,0 млн. дол. США, що більше у 190 разів.

Відсутність статистичних даних щодо суми прибутків, отриманих нерезидентами від інвестиційної діяльності в Україні, суми сплачених ними податків на репатріацію доходів, а також даних про суми отриманих прибутків резидентами за межами України від здійснення інвестиційної діяльності, на жаль, не дає змоги проаналізувати ефективність таких процесів щодо їх впливу на доходну частину бюджету України, що є предметом подальших досліджень.

Варто нагадати, що для більшості розвинутих країн характерним є те, що роль внутрішніх інвестицій є визначальною порівняно з іноземними [3, с.103], у зв'язку з чим у країнах з розвинутою ринковою економікою (США, Німеччина, Англія, Франція) спеціальних законів про іноземне інвестування, на відміну від України, не існує, а до резидентів та нерезидентів застосовуються здебільшого однакові правові приписи [4].

Якщо слідувати принципу, з яким, на нашу думку, не можна не погодитися: – “хочеш бути незалежним і багатим – працюй у своїй країні, реформуй свою економіку, створи багатства для себе і експортуй їх за кордон. Хочеш бути злиденним і залежним – отримуй іноземну допомогу” [5, с.118], то враховуючи те, що в Україні практично створено основи законодавчої бази, яка регулює діяльність іноземних інвесторів на території України, доцільно приділити більшу увагу регулюванню інвестиційних процесів з України, зокрема в напрямі їх лібералізації. Адже, саме невігідність здійснення легальних інвестицій за межі України зумовлюють відплив коштів за межі країни у нелегальній формі, який, за окремими оцінками, становить понад 20 млрд. дол. США [6, с.19].

Наведемо основні причини, які зумовлюють невігідність здійснення резидентами легальних інвестицій за кордон. Відповідно до вимог статті 4 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” валовий дохід – це загальна сума доходів платника податків від усіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній чи нематеріальній формах як на території України, так і за її межами. Зокрема, нею передбачено, що валовий дохід включає доходи від спільної діяльності у вигляді дивідендів, отриманих від нерезидентів, процентів, роялті, володіння борговими зобов'язаннями, а також доходи від здійснення операцій лізингу (оренди).

Таким чином, отримані із-за кордону доходи включаються до загальної суми платника податків у повній сумі (у тому числі включаючи суму сплачених за кордоном податків з таких доходів), незалежно від того, укладено чи ні Україною міжнародний договір про уникнення подвійного оподаткування з країною, з якої проводиться виплата. На даний час практично всі

країни світу застосовують загальний підхід – оподаткування у джерела виплати таких доходів, що пояснюється прагненням, з одного боку, отримати як можна більше доходів до свого бюджету, не забуваючи при цьому про забезпечення сприятливого інвестиційного клімату, а з іншого боку, забезпечити ефективний податковий контроль при перерахуванні за кордон отриманих доходів, як одного із способів легітимного ухилення від оподаткування.

Але, незважаючи на наявність міждержавних угод, згідно статті 19 вищезгаданого Закону (п.19.3) суми податків, сплачені із дивідендів підприємством-власником корпоративних прав в інших країнах, не підлягають зарахуванню у зменшення податкових зобов'язань. Ми вважаємо, що такий підхід податкової політики в Україні щодо оподаткування зазначених операцій сприяє поширенню нелегального експорту капіталу за кордон у тому числі і шляхом трансформації готівки у цінні папери, акції з метою невідображення сум отримуваних доходів у бухгалтерській та податковій звітності, а отже, й осіданню таких доходів на закордонних рахунках (у тому числі і в офшорних зонах).

У зв'язку з цим пропонуємо внести зміни до законодавства з питань оподаткування прибутку підприємств в частині, яка б передбачала можливість зарахування у зменшення податкових зобов'язань податків, сплачених в інших країнах, зокрема суми податків з пасивних прибутків (дивідендів, процентів, страхування, роялті). Це сприятиме не тільки зменшенню податкового навантаження на суб'єктів підприємницької діяльності, а й послужить чинником збільшення обсягів легальних інвестицій резидентів за кордоном в перспективі.

Другим напрямом щодо перспектив активізації інвестиційних процесів є прийняття Закону України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю”, проект якого було зареєстровано у Верховній Раді України ще у 1998 році, але він до цього часу залишається неприйнятним. Ним передбачено регулювання таких операцій як “капітальні валютні операції резидентів”, “поточні валютні операції резидентів та нерезидентів”, а також спрощено порядок ліцензування разових капітальних валютних операцій. Тобто, даний Закон є актом, спрямованим на регулювання економічних (у тому числі й інвестиційних) процесів, здійснюваного з метою підтримання стабільності, запобігання випадкам ухилення від оподаткування, активізації діяльності резидентів за межами України та інше.

До того ж, у міжнародних угодах (конвенціях) про уникнення подвійного оподаткування і попередження ухилення від сплати податків норми, які стосуються звільнення від оподаткування, мають бути виписані так, щоб їх текст не передбачав неоднозначного тлумачення.

Таким чином, для забезпечення перспектив ефективної діяльності резидентів за межами України, з метою отримання ними прибутків від вкладеного капіталу, необхідно, перш за все, удосконалити нормативно-правову базу регулювання таких зовнішньоекономічних відносин. А це, в свою чергу, дозволить отримувати доходи джерелом походження з іноземних держав, що стане додатковим ефективним джерелом доходної частини державного бюджету України при одночасному забезпеченні дотримання основних принципів податкової політики – справедливості, економічної ефективності, гнучкості, стабільності.

Література:

1. Статистичний щорічник за 2000 рік. – С.289.
2. Україна у цифрах у 2001 році: Корот. стат. довід./ Держкомстат України: За ред. О.Г. Осауленка; Відп. за вип. В.А.Головка. – К.: Техніка, 2002. – С.146-149.
4. Діденко Я.О. Удосконалення прямого іноземного інвестування // Фінанси України. №12. - 2001. – С. 103.
5. Захарін. С. Оптимізація форм і методів державного регулювання іноземного інвестування.// Економіка України. - № 11. – 2000.
6. Кізіма Т.О. Іноземне інвестування в умовах інтеграції у світову економіку. // Фінанси України.- №10. – 2001. – С. 118.
7. Гаврилюк О.В. Методи криміналізації та відпливу капіталів. // Фінанси України. – 2000. - №10. – С.19.